

УДК 376-056.36:316.77:81'233:37.091.33]:373.3(045)

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.ped.2025.3.11>

Ганна СОКОЛОВА

доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, директор навчально-наукового інституту фізичної культури, спорту та спеціальної освіти, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», absokolova@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9913-1814

Валерія ГРИЩЕНКО

здобувачка освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 016 Спеціальна освіта, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», vsgrischenko@onvk13.net

ЛОГОПЕДИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті розкрито теоретико-практичні засади логопедичних технологій, спрямованих на розвиток комунікативної компетентності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня. Обґрунтовано актуальність проблеми в контексті сучасної спеціальної освіти, зважаючи на потребу забезпечення ефективної мовленнєвої взаємодії дітей з особливими освітніми потребами. Визначено, що комунікативна компетентність є комплексним утворенням, яке охоплює мовленнєву активність, здатність до діалогічного й монологічного мовлення, вміння застосовувати мовленнєві формули, розуміти комунікативні ситуації та емоційно реагувати на них.

Емпіричну частину становить експериментальне дослідження, у якому взяли участь молодші школярі з легкою інтелектуальною недостатністю. Результати дослідження засвідчили позитивну динаміку рівня комунікативної компетентності в експериментальній групі завдяки застосуванню спеціально розробленої логопедичної програми. Зафіксовано підвищення мовленнєвої ініціативи, здатності до діалогу, розширення словникового запасу, покращення структури висловлювань та рівня емоційної включеності у спілкування. Діти стали активніше брати участь у спільних мовленнєвих іграх, краще розуміти зміст завдань і виявляти самостійність у мовленнєвому вираженні думок.

Зроблено висновок про ефективність впровадження логопедичних технологій, що базуються на комплексному підході з урахуванням когнітивних, емоційних і соціальних особливостей дітей. Отримані результати можуть бути використані у практиці логопедів, дефектологів, учителів інклюзивних і спеціальних закладів освіти. Стаття окреслює перспективи подальших наукових досліджень, спрямованих на удосконалення логопедичних методик, розробку адаптивних програм та створення ефективного мовленнєвого середовища для дітей з інтелектуальними порушеннями.

Ключові слова: логопедичні технології, комунікативна компетентність, інтелектуальний розвиток, молодший шкільний вік, мовленнєва діяльність, діалогічне мовлення, монологічне мовлення, спеціальна освіта, корекційно-розвиткова робота, мовленнєва взаємодія.

Hanna SOKOLOVA, Valeriia HRYSHCHENKO. SPEECH THERAPY TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE IN YOUNGER SCHOOL-AGE CHILDREN WITH INTELLECTUAL DEVELOPMENTAL DISORDERS

The article reveals the theoretical and practical foundations of speech therapy technologies aimed at developing communicative competence in primary school children with mild intellectual disabilities. The relevance of the issue is substantiated in the context of modern special education, taking into account the need to ensure effective verbal interaction for children with special educational needs. It is defined that communicative competence is a complex formation that includes speech activity, the ability to engage in dialogic and monologic speech, the use of communicative formulas, understanding of speech situations, and the emotional involvement in communication.

The empirical part of the article includes an experimental study involving primary school students with mild intellectual disabilities. The results demonstrated a significant improvement in the level of communicative competence in the experimental group due to the implementation of a specially developed speech therapy program. Observed outcomes included increased speech initiative, improved dialogic skills, enriched vocabulary, better structured expressions, and greater emotional involvement in communication. Children became more active in group speech games, better understood instructions, and showed more independence in expressing their thoughts.

The study concludes that the implementation of comprehensive speech therapy technologies, taking into account the cognitive, emotional, and social characteristics of children, is effective. The obtained results can be applied in the practice of speech therapists, special educators, and teachers in inclusive and special educational settings. The article also outlines directions for further research aimed at improving methods, developing adaptive programs, and creating an effective communicative environment for children with intellectual disabilities.

Key words: speech therapy technologies, communicative competence, intellectual disabilities, primary school children, speech development, dialogic speech, monologic speech, special education, corrective and developmental support, verbal interaction.

Постановка проблеми. У сучасній спеціальній освіті питання розвитку комунікативної компетентності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку набуває особливої актуальності. Комунікативна недостатність у таких дітей ускладнює процес соціалізації, навчання та міжособистісної взаємодії. Молодший шкільний вік є чутливим періодом для формування мовленнєвих і комунікативних навичок. Діти з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня часто мають суттєві порушення мовлення, зокрема зв'язного, діалогічного й монологічного мовлення. Це знижує ефективність їхньої участі в освітньому процесі та впливає на емоційно-особистісний розвиток. Успішність формування комунікативної компетентності значною мірою залежить від своєчасної та цілеспрямованої логопедичної допомоги. Проте на практиці часто спостерігається недостатній рівень упровадження спеціальних логопедичних технологій, адаптованих до особливих освітніх потреб таких дітей. Існує потреба у вивченні, систематизації та впровадженні ефективних технологій логопедичного впливу, спрямованих на розвиток комунікативної сфери. Актуальним є також питання адаптації методів логопедичної роботи до індивідуальних можливостей кожної дитини. Недостатня кількість науково обґрунтованих методик ускладнює роботу фахівців на практиці. Саме тому, дослідження логопедичних технологій, спрямованих на розвиток комунікативної компетентності у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку, є важливим і своєчасним. Це дозволить підвищити ефективність логопедичної допомоги та забезпечити повноцінну участь дитини в освітньому процесі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема розвитку комунікативної компетентності в дітей з порушеннями інтелектуального розвитку розглядається у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Значний внесок у розроблення теоретичних основ комунікативної діяльності зробили О. Боряк, Ю. Галецька та К. Тороп, які підкресливали соціальну природу мовлення та його значення для психічного розвитку дитини. Дослідники зазначають, що у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня спостерігаються недоліки у всіх компонентах мовлення: фонетико-фонематичному, лексико-граматичному та зв'язному. Ці порушення ускладнюють процес формування комунікативної компетентності [2; 3; 5].

У працях Г. Соколової та Ю. Кравець акцентується увага на важливості комплексного підходу до логопедичної роботи з такими дітьми [4].

Багато досліджень присвячено питанням використання ігрових, сенсорних, мовленнєвих технологій у корекційно-розвитковій роботі. Г. Блеч, О. Чеботарьова, Н. Ярмола розглядають питання ефективності застосування інноваційних логопедичних технологій у роботі з дітьми з ООП [1; 6; 7].

Сучасні наукові джерела все частіше піднімають тему індивідуалізації логопедичного супроводу відповідно до пізнавальних можливостей кожної дитини. Особливу увагу дослідники приділяють розвитку діалогічного мовлення та формуванню навичок мовленнєвої взаємодії в побутових і навчальних ситуаціях [2; 3].

Низка робіт присвячена використанню інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у логопедичній практиці, що дозволяє підвищити мотивацію дітей до мовленнєвої діяльності. Проте, незважаючи на наявні дослідження, бракує комплексних робіт, що систематизують сучасні логопедичні технології саме у напрямі розвитку комунікативної компетентності у дітей з інтелектуальними порушеннями.

Також, недостатньо висвітлені питання взаємодії логопеда з педагогами та батьками в контексті формування комунікативних навичок. Важливо також враховувати емоційно-вольову сферу дітей, адже низький рівень мотивації часто знижує ефективність мовленнєвої роботи. Дослідники наголошують на доцільності використання ігрових та інтерактивних форм логопедичної роботи для стимулювання комунікації.

Загалом, наукові джерела підтверджують необхідність системної логопедичної підтримки дітей з порушеннями інтелектуального розвитку з раннього віку. Проте проблема залишається недостатньо вивченою саме з точки зору застосування цілісних логопедичних технологій для розвитку комунікативної компетентності. Це зумовлює потребу у поглибленому дослідженні та впровадженні ефективних моделей логопедичного супроводу. Виявлення та апробація сучасних логопедичних технологій можуть значно покращити результати мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку з легкими інтелектуальними порушеннями. Саме в цьому напрямі актуальним є проведення подальших наукових досліджень.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та аналіз впровадження логопедичних техно-

логій, спрямованих на розвиток комунікативної компетентності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня.

Виклад основного матеріалу. Проблема розвитку комунікативної компетентності у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня є однією з ключових у системі спеціальної освіти. Комунікативна компетентність включає здатність ефективно взаємодіяти з іншими людьми за допомогою мовленнєвих і немовленнєвих засобів, а також формує підґрунтя для подальшої соціалізації та інтеграції особистості в суспільство. Молодший шкільний вік вважається сенситивним періодом для розвитку мовлення, оскільки саме на цьому етапі активно формуються навички усної комунікації, які необхідні як у освітньому процесі, так і в повсякденному житті. У дітей із порушеннями інтелектуального розвитку ці процеси значно ускладнені через наявність вторинних мовленнєвих порушень, низький рівень пізнавальної активності, обмежений словниковий запас, слабку мотивацію до спілкування та недостатню сформованість комунікативних намірів.

Логопедична робота з дітьми даної категорії передбачає системний і комплексний підхід, який охоплює корекцію всіх структурних компонентів мовлення, розвиток комунікативних умінь та формування позитивного ставлення до мовленнєвої взаємодії. Сучасні підходи до логопедичної практики базуються на ідеї варіативності, диференціації та індивідуалізації логопедичних впливів. Особлива увага приділяється впровадженню логопедичних технологій, які спрямовані не лише на усунення мовленнєвих недоліків, а й на активізацію мовленнєвого розвитку в цілому.

Логопедичні технології у роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями включають низку методичних підходів, прийомів і засобів, що застосовуються з метою цілеспрямованого формування мовленнєвої діяльності. Вони можуть поділятися на традиційні (класичні) та інноваційні. До традиційних відносяться методи артикуляційної гімнастики, фонематичні ігри, тренування у вживанні граматично правильних конструкцій, логопедичні ігри на розвиток словника, перекази, опис предметів, сюжетні бесіди. Ці методи давно зарекомендували себе в логопедичній практиці, однак потребують адаптації до можливостей дітей з інтелектуальними порушеннями.

Інноваційні логопедичні технології включають використання інформаційно-комуні-

каційних засобів, мультимедійних програм, інтерактивних вправ, елементів театралізації, казкотерапії, ейдетики та нейропсихологічного підходу.

Одним із важливих напрямів логопедичної роботи є розвиток діалогічного мовлення. Цей вид мовленнєвої діяльності є основою комунікативної взаємодії. Діти з порушеннями інтелекту часто не вміють ініціювати розмову, підтримувати її, реагувати на репліки співрозмовника. Тому логопед навчає дітей ставити запитання, відповідати, висловлювати емоції словами, використовувати невербальні засоби комунікації. Для цього застосовуються вправи на рольові діалоги, сюжетно-рольові ігри, моделювання побутових ситуацій (у магазині, в школі, вдома тощо), в яких дитина може відпрацювати типові мовленнєві конструкції в реалістичному контексті.

Не менш важливим аспектом є розвиток монологічного мовлення – уміння послідовно і логічно висловлювати думки. У цьому напрямі використовуються вправи на складання описів за зразком, за опорними словами, переказ текстів із елементами творчості, складання історій за малюнками або серіями картинок [1]. Важливо поступово ускладнювати мовленнєві завдання, розширювати обсяг висловлювань, формувати уміння користуватися зв'язними мовленнєвими структурами. При цьому необхідно забезпечити підтримку розуміння завдань дитиною, використовуючи візуальні опори, жести, міміку, підказки.

Окрему увагу варто приділити емоційно-мотиваційному компоненту комунікативної компетентності. Діти з порушеннями інтелектуального розвитку нерідко виявляють низький рівень інтересу до мовленнєвої діяльності, не розуміють її значення для взаємодії, соромляться або уникають контактів. У зв'язку з цим логопед має використовувати засоби емоційного заохочення, створювати ситуації успіху, хвалити дитину за мовленнєву активність, залучати до групових форм роботи, які стимулюють комунікацію.

У контексті сучасної логопедичної практики важливим є залучення ІКТ. Використання комп'ютерних програм і додатків дає змогу підвищити мотивацію дітей, зробити навчання більш наочним і цікавим. Спеціалізовані логопедичні програми дозволяють відпрацювати артикуляційні вправи, розвивати фонематичний слух, граматичні навички, активізувати словниковий запас. При цьому логопед виконує роль фасилітатора, контролюючи процес, даючи пояснення,

адаптуючи завдання до індивідуальних потреб дитини.

Важливим компонентом логопедичних технологій є робота з родиною дитини. Батьки повинні бути залучені до логопедичного процесу, володіти базовими знаннями про особливості мовленнєвого розвитку дитини, вміти підтримувати комунікативну активність у домашньому середовищі. З цією метою логопед проводить консультації, індивідуальні заняття з батьками, надає рекомендації щодо організації мовленнєвого простору вдома. Співпраця з учителями початкових класів також є важливою умовою ефективного розвитку комунікативної компетентності. Вчителі мають узгоджувати свої дії з логопедом, застосовувати єдину систему вимог і підходів у роботі з дитиною.

Для підтвердження ефективності логопедичних технологій, спрямованих на розвиток комунікативної компетентності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня, було проведено експериментальне дослідження на базі спеціальних закладів загальної середньої освіти. У дослідженні взяли участь 24 учні 1–3 класів. Діти були поділені на контрольну (12 осіб) та експериментальну (12 осіб) групи. Усі діти мали труднощі у формулюванні зв'язних висловлювань, низьку мовленнєву ініціативу, обмежений словниковий запас, а також труднощі у розумінні й виконанні інструкцій.

На констатувальному етапі дослідження було проведено діагностику рівня сформованості комунікативної компетентності за такими критеріями: мовленнєва активність, здатність до діалогічної взаємодії, використання мовленнєвих кліше, розуміння мовленнєвих ситуацій та емоційно-вольовий супровід спілкування. Діагностика здійснювалася за допомогою методик: «Діалог за картинками», «Назви й розкажи», «Склади розповідь за серією сюжетних малюнків», а також спостереження за участю дитини в мовленнєвій діяльності в класі.

На початку експерименту у більшості учнів обох груп (75%) було зафіксовано низький рівень розвитку комунікативної компетентності, ще у 25% – середній рівень, високого рівня не виявлено. Для експериментальної групи було розроблено логопедичну програму, яка включала такі технології: ігрові мовленнєві вправи, інтерактивні діалоги, казкотерапевтичні заняття, використання візуальних опор (схем, піктограм), роботу з мультимедійними логопедичними програмами, вправи на розвиток емоційного інтелекту.

Заняття проводилися 3 рази на тиждень протягом 3 місяців. Усі вправи були адаптовані до інтелектуальних можливостей дітей і мали практичну, емоційно насичену й мотивувальну спрямованість.

У контрольній групі заняття відбувалися за традиційною логопедичною методикою без використання спеціально розроблених технологій. На формувальному етапі логопед спостерігав за динамікою мовленнєвої активності дітей, фіксував якісні та кількісні зміни в комунікативній поведінці, заповнював індивідуальні картки спостережень. По завершенні програми було проведено повторне обстеження за тими ж методиками.

Отримані результати свідчать про позитивні зміни у розвитку комунікативної компетентності в експериментальній групі. Високий рівень продемонстрували 41,7% учнів (у порівнянні з 0% до експерименту), середній рівень – 50%, тоді як низький рівень знизився до 8,3%. У контрольній групі позитивна динаміка була менш вираженою: високий рівень – 8,3%, середній – 33,3%, низький – 58,4%. Зокрема, у дітей з експериментальної групи спостерігалось зростання мовленнєвої ініціативи, активне вживання фразових конструкцій, зменшення кількості мовленнєвих пауз, формування умінь підтримувати діалог.

Особливо ефективними виявилися заняття з використанням казкотерапії та рольових ігор, які стимулювали дітей до емоційного включення в ситуацію і мовленнєву взаємодію. Діти охоче брали участь у діалогах, відтворювали мовленнєві зразки героїв, придумували власні репліки. Позитивні зміни були зафіксовані і в розвитку навичок монологічного мовлення – зокрема, діти почали будувати зв'язні висловлювання з 2–4 речень, краще структурували розповідь, активніше використовували прикметники та дієслова.

Таким чином, результати експериментального дослідження підтверджують ефективність застосування логопедичних технологій, що поєднують класичні та інноваційні підходи, у роботі з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку. Запропонована модель логопедичної роботи сприяла істотному підвищенню рівня комунікативної компетентності учнів, формуванню стійкої мотивації до мовленнєвого спілкування, а також покращенню соціальної взаємодії.

Діаграма ілюструє динаміку рівнів комунікативної компетентності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку до та після експериментального впровадження логопедичних технологій. Як видно з графіка, в експериментальній

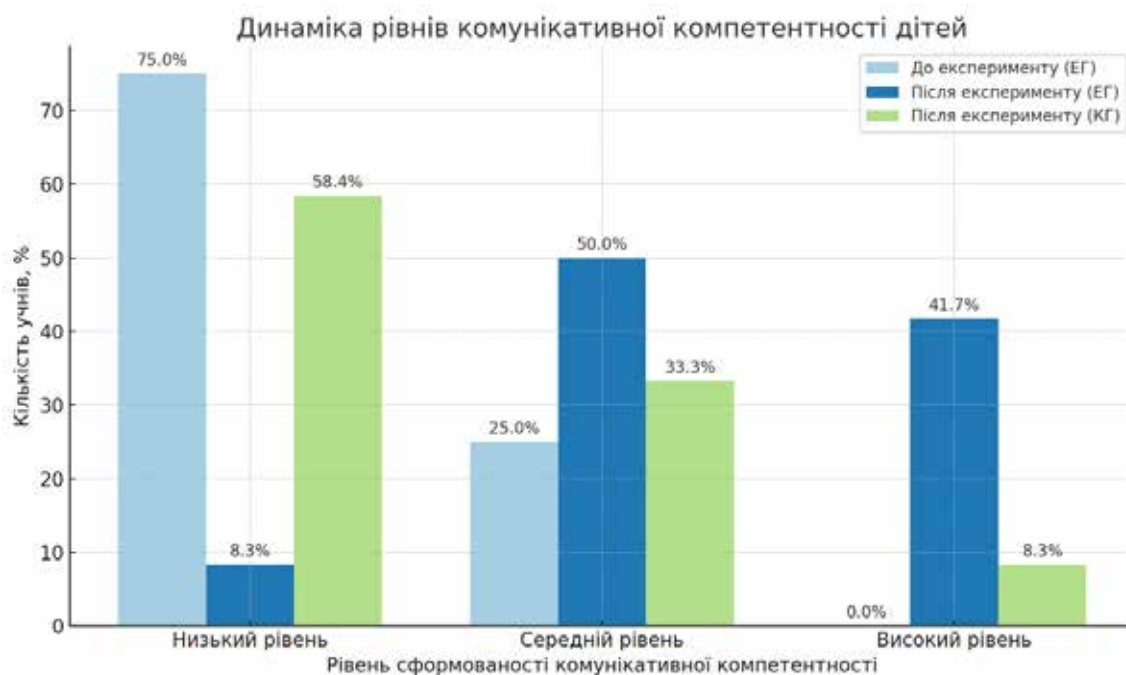

Рис. 1. Динаміка рівнів комунікативної компетентності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку

групі відбулося значне зниження низького рівня та підвищення середнього і високого рівнів, на відміну від контрольної групи.

Таким чином, логопедичні технології розвитку комунікативної компетентності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку повинні бути комплексними, поетапними, адаптованими до індивідуальних можливостей дитини. Вони мають враховувати не лише мовленнєві, а й когнітивні, емоційні, соціальні аспекти розвитку. Результативність логопедичних технологій визначається динамікою мовленнєвого розвитку, підвищенням активності дитини в спілкуванні, розширенні її комунікативного досвіду та зростанням рівня її соціалізації.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що логопедичні технології є необхідним інструментом формування комунікативної компетентності в молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня. Вони потребують постійного вдосконалення, адаптації до змін у системі освіти, інноваційного наповнення й практичного спрямування. Подальші наукові дослідження в цьому напрямі мають бути орієнтовані на розробку, апробацію та впровадження ефективних моделей логопедичного супроводу, які б забезпечували повноцінну мовленнєву інтеграцію дитини в освітнє середовище та суспільство загалом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блеч Г. О. Соціальні історії як засіб соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2021. Вип. 3. С. 37–49.
2. Боряк О. В. Ключові аспекти діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2020. № 15. С. 14–25.
3. Галецька Ю. Дослідження стану сформованості зв'язного мовлення учнів молодших класів з інтелектуальними порушеннями *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2021. № 17. С. 75–83.
4. Соколова Г. Б., Кравець Ю. О. Особливості соціально-психологічної компетентності підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2022. Вип. 2. С. 81–85.
5. Тороп К. С. Дослідження когнітивної компетентності у школярів з порушеннями інтелектуального розвитку. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2021. № 1 (37). Ч. 1. С. 122–130.

6. Чеботарьова О. Корекційно-розвивальна спрямованість змісту освіти учнів з інтелектуальними порушеннями. Особливості реалізації компетентнісного підходу в освіті дітей з інтелектуальними порушеннями: навчально-методичний посібник / за наук. ред.: О. Чеботарьової, І. Сухіної. К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. С. 16–23.

7. Ярмола Н. А. Формування соціальної компетентності дітей з інтелектуальними порушеннями. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. Вид-го: ТОВ «Наша друкарня». 2020. Т. 1, № 16. С. 392–408.

Дата надходження статті: 24.07.2025

Дата прийняття статті: 15.08.2025

Опубліковано: 05.11.2025